

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΙΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΥΡΤΙΔΗ
1974-1975

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΕΙΣ «ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΣΕ ΚΕΙΜΕΝΑ
ΤΗΣ ΔΗΜΩΔΟΥΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ»

Ὁ καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων κ. Μαν. Παπαθωμόπουλος, ἀναστελίας πρὸς καιρὸν τὰς ἐμβριθεῖς μελέτας του περὶ τὴν κλασσικὴν γραμματείαν, «σὲ μιὰ προσπάθεια» — ὅπως γράφει, παραγνωρίζων ὁμῶς οὕτω τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάλογον συμβολὴν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ Ἑλλήνων καὶ ξένων ἐπιστημόνων — ἀνὰ ἐπεκτείνουμε τὴ μελέτη τοῦ τρόπου ἐκδοσης τῶν ἀρχαίων κειμένων καὶ σὲ κείμενα τῆς δημῶδους λογοτεχνίας μας», κρίνει (ἐν τῷ περ. «Παρνασσός», τόμ. 16, 1974, σ. 464 - 468) δύο παλαιότερας ἐργασίας μου δημοσιευθείσας ἐν τῷ περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. 67, 1964, σ. 107 - 144 καὶ τόμ. 69, 1967, σ. 181 - 190.

Ἐν τῇ πρώτῃ ἐργασίᾳ μου μελετῶνται κείμενα παραδιδόμενα διὰ τοῦ κώδικος ΚΠόλεως 35 (C), ἐν τῇ δευτέρᾳ δὲ ἐκδίδεται κριτικῶς τὸ ὑπὸ τίτλον «*Διήγησις τῆς φουμιστῆς Βενετίας*» στιχοῦργημα.

Ἐκ τῶν ἐν τῇ πρώτῃ ἐργασίᾳ μου μελετωμένων κειμένων περιορίζεται ὁ κ. Παπαθωμ. εἰς τρία: Τὸν «*Σπανέαν*», τὰ «*Καταλόγια τοῦ Πωρικολόγου*» καὶ τὸ «*Ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη*».

Ἐπὶ τοῦ πρώτου τῶν κειμένων τούτων εἶχον διαπιστώσει — μετὰ σύγκρισιν τῆς παραλλαγῆς τῆς παραδιδομένης διὰ τοῦ κώδικος ΚΠόλεως 35 (C) πρὸς τὰς δι' ἄλλων κωδίκων παραδιδόμενας ἢ ἐκδεδομένας παραλλαγὰς — ὅτι ἡ παραλλαγή τοῦ κώδικος C ἀντιστοιχεῖ κατὰ τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον πρὸς τὴν παραλλαγὴν τοῦ Cod. Vindob. Suppl. gr. 77 (V), ἣτις ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Fr. Hanna. Τὸ τελευταῖον τοῦτο, καίτοι ρητῶς σημειοῦται, διέλαθε βεβαίως τὸν κ. Παπαθωμ., ὅστις νομίζει — ὡς δείκνυται καὶ ἐκ τῆς ὑποσημειώσεώς του ἐν σ. 465 — ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Cod. Vindob. Theol. gr. 244!

Παρατηρεῖ δὲ ὁ κ. Παπαθωμ. ὅτι ἀμιὰ νέα ἀντιβολὴ τοῦ χειρογράφου C μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προσθέσουμε ἢ νὰ διορθώσουμε τὰ ἐξῆς εἰς τὸ ὑπόμνημα τοῦ κ. Μπουμπουλίδη. Ἀναφέρεται εἰς λέξεις ἢ φράσεις τῶν στίχων (τοῦ «*Σπανέαν*» κατὰ τὸν κώδικα C): 4, 5, 7, 15, 27, 42, 45, 52, 57, 64, 65, 67, 69, 70, 74, 106, 122, 130, 131, 132, 133, 159,

169, 173, 177, 190, 201, 204, 206, 218, 219, 224, 232, 239, 245, 250, 257, 269, 279, 284, 287, ἐνθα ἐκάστοτε, μετὰ τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος, καὶ ἐντὸς παρενθέσεως σημειώνει «*non*—», φράσιν δηλαδὴ ἐνδεικτικὴν ὑποτιθεμένης κακῆς ἀναγνώσεως. Τὸ περιεργον ὁμως εἶναι ὅτι οὐδεμίαν τῶν γραφῶν τῶν ἀνωτέρω στίχων, τὰς ὁποίας ὑποτίθεται ὅτι ἀποκαθιστᾷ διὰ νέας ἀναγνώσεως τοῦ κώδικος, εὑρηται ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς ἐργασίας μου, δι' ἧς ἄλλως τε ἐσκόπουν μόνον νὰ σημειώσω «τὰς διαφορὰς τοῦ κειμένου εἰς τὰ δύο χειρόγραφα C καὶ V».

Διατὶ τῶρα ὁ κ. Παπαθωμ. σημειώνει τὰς ἐν λόγῳ καθ' ὑπόθεσιν κακῶς ἀνεγνωσμένας γραφάς, τὰς ὁποίας ἀσκόπως, βεβαίως, δῆθεν κατὰ τὸν κώδικα, ἀποκαθιστᾷ, εἶναι ἀγνωστον!

Θὰ προσθέσω ἀκόμη ὅτι: α) ἐν στίχ. 48 σημειώνει: «*δύσκολα* (*non* καὶ *δύσκολα*)». Ἐν τῷ ὑπομνήματί μου ὁμως δὲν ὑπάρχει ἡ λέξις «*καὶ*» (48 *δύσκολα* νὰ τὰ C: *δύσκολα* τὰ V). β) ἐν στίχ. 118 σημειώνει: «*στανέον* (*non* *στανέο*)». Ἐν τῷ ὑπομνήματί μου εὑρηται: «*στανέον* C: *στανέο* V». γ) ἐν στίχ. 97, μὴ σημειουμένῳ ὑπ' ἐμοῦ, ὁ κ. Παπαθωμ. παρατηρεῖ: «*φύλαγε* (*non* *φύλαγ'*)». Καὶ ὁμως ἐν τῷ κώδικι C φέρεται: «*φύλαΓεμπιστευμένα*».

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὡς ἄνω κειμένων, ὑπὸ τίτλον (δανεισθέντα ἐκ τοῦ κώδ. C) «*Καταλόγια τοῦ Ἱωρικολόγου*», διεπίστουν ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου ὅτι ἡ παραλλαγή τοῦ κώδ. C ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην, βυζαντινὴν, κατηγορίαν τῶν παραλλαγῶν καὶ παρουσιάζει μεγάλην συγγένειαν πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Cod. Vindob. Theol. gr. 244 (V), τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ G. Wagner, ὡς δηλοῖ καὶ τὸ ἀμέσως κατωτέρω παρατιθέμενον ὑπόμνημα ἐξ ἀντιβολῆς τῶν δύο κωδίκων».

Κατὰ τὸν κ. Παπαθωμ., ἀστὴν πραγματικότητα [ὁ Μπουμπουλίδης] δὲν ἀντέβαλε τὸν Βιενναῖο Κώδικα». Καὶ διὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀποψίν του ἀναφέρεται εἰς γραφάς λέξεων τῶν στίχ. 1, 2, 4, 7, 8, 10, 22, 37, 38, 42, 60, 61, 65, 76, 80, 82, 87, τὰς ὁποίας ὁμως ἐν τῷ ὑπομνήματί μου δὲν ἀναφέρω, καθ' ὅσον ἡ ἀντιβολὴ περιωρίζετο εἰς τὴν παροχὴν ἀποδεικτικῶν στοιχείων πρὸς διαπίστωσιν τῆς συγγενείας τῶν παραλλαγῶν C καὶ V καὶ ἔκρινον ἀναγκαῖον νὰ σημειώσω τὰς λέξεις, φράσεις, ἢ στίχους, αἱ ὁποῖαι παρουσιαζοῦν ἰδιαιτέραν σημασίαν δι' αὐτὴν τὴν συγγένειαν. Τοῦτο εἶναι καταφανές.

Προσθέτει ἐπίσης ὁ κ. Παπαθωμ., κατὰ τὴν γνωστὴν μεθοδὸν του, παρατήρημα ἐπὶ γραφῆς τοῦ στίχ. 42, κατὰ τὸν κώδ. C: «*κῶ δέσποτα* (*non* *δέσποτα*)». Ἄλλ' ἡ λέξις δὲν εὑρηται ἐν τῷ ὑπομνήματί μου!

Ἐπιπαρατηρῶ ὅτι ἡ, κατὰ τὸν κ. Παπαθωμ., γραφή τοῦ κώδ. V «ὁ κύρις» δὲν ἀνήκει, ὡς σημειώνει, εἰς τὸν στίχον 48, ἀλλ' εἰς τὸν στίχ. 49· ἐπίσης ὅτι εἰς τὰς ὑπ' αὐτοῦ σημειούμενας γραφὰς (μὴ ἀναφερομένας ἐν τῷ ὑπομνήματί μου), κατὰ τὸν κώδ. V, τῶν στίχ. 80 («ἀπεκρίνατε») καὶ 82 («βασίλευ»), ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ καὶ τὰς ἀναγνώσεις τοῦ Wagner — τὸν ὁποῖον φαίνεται ὅτι διορθώνει — : «ἀπεκρίνατο» καὶ «βασίλεύς».

Ἐπὶ τοῦ τρίτου τῶν ὡς ἄνω κειμένων, ὑπὸ τίτλον «Τὸ ἄσμα τοῦ Ἀρμούρη», διεπίστουν ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου ὅτι ἡ παραλλαγή τοῦ κώδ. C προῆλθεν ὡς καὶ ἡ τοῦ — μόνου μέχρι τότε γνωστοῦ — κώδικος τοῦ Leningrad (P) ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρχετύπου μορφῆς· τοῦτο δὲ συνάγεται ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν δύο κειμένων, μάλιστα δ' ἐκ χαρακτηριστικῶν γραφῶν τῶν στίχ. 78 καὶ 145. Δηλαδή καὶ ἐνταῦθα εἶχον περιορισθῆ νὰ σημειώσω τὰ στοιχεῖα τὰ ἀποδεικτικὰ τῆς κοινῆς προελεύσεως τῶν δύο κωδίκων.

Κατὰ τὸν κ. Παπαθωμ., ἐν τῷ ὑπομνήματι (διαφορῶν γραφῶν εἰς λέξεις, φράσεις καὶ στίχους τῶν δύο κωδίκων) «πρέπει νὰ προστεθοῦν ἢ νὰ διορθωθοῦν τὰ ἐξῆς...». Αἱ προσθήκαι ὅμως ἢ διορθώσεις δὲν ἀναφέρονται κυριώτατα εἰς τὴν ἐργασίαν μου, ἀλλ' εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ κειμένου — ἐπὶ τῇ βάσει μόνης τῆς παραλλαγῆς τοῦ κώδ. P — ὑπὸ προγενεστέρων ἐμοῦ ἐρευνητῶν, Γ. Δεστούνη, Στ. Κυριακίδου, Η. Gregoire, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δηλοῦται τοῦτο ὑπὸ τοῦ κ. Παπαθωμ., ὥστε ὁ ἀπληροφόρητος, ἢ ὁ ἀνύποπτος διὰ τὸ τέχνασμα τοῦτο τοῦ κ. ἐπικριτοῦ, ἀναγνώστης νὰ ἀποδεχθῆ ὅτι αἱ παρατηρήσεις τοῦ κ. Παπαθωμ. ὀφείλονται εἰς σφάλματα τῆς ἐργασίας μου. Ἄλλως τε αἱ ἐνδείξεις ἐντὸς παρενθέσεως, («non —»), ἐπιτρέπουν νὰ ἐκληφθοῦν αἱ σημειούμεναι γραφαὶ ὡς παραναγνώσεις τῶν κωδίκων. Ἀναφέρομαι χαρακτηριστικῶς εἰς τοὺς στίχους 22, 24, 26, 27, 31, 35, 36, 38, 43, 44, 53, 70, 71, 72, 83, 87, 93, 97, 107, 109, 134, 135, 138, 143, 151, 154, 160, 161, 162, 163, 177, 199, ἐνθα αἱ σημειούμεναι καὶ δῆθεν διορθούμεναι ὡς παρανεγνωσμένοι ὑπ' ἐμοῦ λέξεις δὲν σημειοῦνται ἐν τῷ ὑπομνήματί μου!

Θὰ προσθέσω ὅτι ἐνίοτε ὁ τρόπος σημειώσεως τῶν παρατηρήσεων τοῦ κ. Παπαθωμ. ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐντυπωσιακὴν προβολὴν σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι ἀνύπαρκτα. Π.χ. ἐν τῷ ὑπομνήματί μου, περὶ τοῦ στίχ. 166, σημειοῦται : «καὶ σὺ... ραπίς... μαντάτο C ; καὶ ἐσὺ... νὰ εἰπῆς... μαντάτον P». Ὁ κ. Παπαθωμ. γράφει : «καὶ ἐσὺ... νὰ εἰπῆς... καὶ ἐσὺ μαντάτον P (non καὶ ἐσὺ... νὰ εἰπῆς... μαντάτον)».

Ἐν τῷ ὑπομνήματι ὁμοῦς ἀναγράφονται αἱ κύριαι παρατηρούμεναι διαφοραὶ (ναπίς : νά εἰπής — μαρδάτο : μαρτάτον).

Ἐν τῇ δευτέρᾳ, ὡς ἄνω, ὑπὸ τίτλον «Λήγῃσις τῆς φουμιστῆς Βενετίας», ἐργασία μου (τῇ κρινομένη ὑπὸ τοῦ κ. Παπαθωμ. μόνον κατὰ τινα σημεῖα τοῦ δημοσιευομένου ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ κειμένου ἐκτενοῦς ὑπομνήματος) μελετῶνται εἰσαγωγικῶς τὰ περὶ τὴν παράδοσιν, τὸν χρόνον συνθέσεως καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ στιχουργήματος, ὅπερ καὶ ἐκδίδεται κριτικῶς τὸ πρῶτον ἐπὶ τῇ βάσει τριῶν κωδίκων (Βιέννης, ΚΠόλεως καὶ Leningrad : ἀντιστοίχως V, C, P).

Καὶ ἐνταῦθα ὁ κ. Παπαθωμ. ἀπροσθέτει καὶ διορθώνει» τινά. Εἰς ταῦτα παρατηρῶ : α) Κακῶς ἀνέγνωσεν οὗτος εἰς τὸν στίχ. 7 τοῦ κώδ. V τὴν λέξιν «περέσω». Ὁ κώδιξ ἔχει, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ ὑπομνήματι, «πενεύσω». β) εἰς τὸν στίχ. 13 ὁ κώδιξ P ἔχει, ὡς καὶ ἐν τῷ ὑπομνήματί μου, «ἀρχ//τες» καὶ οὐχὶ «ἀρχοντες». γ) εἰς τὸν στίχ. 15 ὁ κώδιξ P ἔχει, ὡς σημειοῦται ἐν τῷ ὑπομνήματι, «ἀρχου» καὶ οὐχὶ «ἀρχός», ὡς σημειώνει ὁ κ. Παπαθωμ. δ) εἰς τὸν στίχ. 26 τὸ ὑπόμνημά μου ἔχει οὕτω : «Σ' πρῶτον scripsi (v. νοη. 55) : ἦς τὸ CP : εἰς τὸ VL : Ἔς τὸ W (qui post πρῶτον add. τὸ)». Ὁ κ. Παπαθωμ. σημειώνει : «εἰς τὸ πρῶτον CPV (non εἰς τὸ)». Ἄλλ' ἡ εἰσαγομένη ὑπ' ἐμοῦ γραφή ἀνάγεται εἰς τὸν ἐμπρόθετον προσδιορισμόν, δι' ὃ καὶ μόνον ἡ πρόθεσις καὶ τὸ ἄρθρον ἐσημειώθησαν ἐν τῷ ὑπομνήματι. ε) εἰς τὸν στίχ. 37 δέχομαι ἐν τῷ κειμένῳ τὴν γραφὴν «κουβουκλοσκέπαστον», καθ' ὅσον αὕτη εὑρηται εἰς τοὺς κώδ. C καὶ V. Ὁ κώδιξ P ἔχει «κουβουκλοσκέπαστο». Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρητέον καὶ περὶ τῆς εἰς τὸν στίχ. 45 γραφῆς «σπαθίν», ὡς παραδίδεται διὰ τῶν κωδ. C, V

0.. (ασπαθίν), ἐνῶ ὁ κώδιξ P ἔχει «σπα». Δὲν ἔπρεπε νὰ προτιμήσω τὴν γραφὴν τὴν παρεχομένην διὰ πλείονων κωδίκων καὶ ἀνταποκρινομένην, κατ' ἐμέ, ἐπὶ τέλους, εἰς τὸ ὕφος τοῦ κειμένου ; Διατί ὁ κ. Παπαθωμ. περιορίζεται νὰ σημειώσῃ μόνον, ἀντιστοίχως : «κουβουκλοσκέπαστο P (non -στον)» καὶ «σπαθί P (non σπαθίν)» ; ζ) εἰς τὸν στίχ. 38 τὸ ὑπόμνημά μου ἔχει οὕτως : «ατοτε CPW : τοτες [?] VL». Ὁ κ. Παπαθωμ. σημειώνει μόνον : «38 τόται (= τότε) V (non τοτες)». Εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἀνέγνωσε πράγματι «τόται» ;

Μετὰ τὰς ὡς ἄνω παρατηρήσεις εἰς τὸ δημοσίευμα «Ἑλληνος φιλολόγου», ὅπερ πράγματι προκαλεῖ «μελαγχολικὰς» σκέψεις, καὶ ἐν

E.γ.τ.τ.κ.τ.π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

σχέσει πρὸς τὸν ἐπίλογον τοῦ κ. Παπαθεομ. συμφωνῶ μὲν ὅτι, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὠρισμένων γνώσεων, «ἡ σωστὴ ἀντιβολὴ τῶν κωδικῶν δὲν ἀπαιτεῖ καμμιά ἰδιαίτην πνευματικὴν ἰκανότητα», εἶμαι ὁμῶς ὑποχρεωμένος νὰ προσθέσω ὅτι καὶ ἡ καλόπιστος κριτικὴ προϋποθέτει ἰκανὰς ψυχοπνευματικὰς ἰδιότητας.

ΦΑΙΔΩΝ Κ. ΜΠΟΥΤΜΠΟΥΤΑΙΔΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΦΙΛΟΣΟΦΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΤΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006